

S V m. 7, 17. II 78

Miks «Estonia» võttis mängu-
kavva Stravinski ooperi «Elupõ-
letaja tähelend», lühiooper
«Mavra» ei saanud ju publiku
hulgas kuigi populaarseks?

Vaevalt et uhkeldada esma-
lavastamisega Nõukogude Liid-
us. Põhjus peitub ooperis
endas. Maailma muusikalava-
del on «Elupõletaja tähelend»
(«The Rake's Progress») läbi-
lõõnud nüüdisteos. Tundub, et
helilooja on sellesse koonda-
nud kogu oma elutundmise ja
muusikalise tarkuse. Ainult
«Mavra» põhjal ei saa hinnata
publiku huvi Stravinski suhtes.
«Mavra» teostus oli küll
kiiduväärt, aga meil pole
Stravinski muusikast niisugust
maitset suus nagu Mozarti,
Rossini või Verdi omast.

Ega teagi, milline see maitse
olema peaks, sest muusikas näib
kõik segipaisatuna, siin-seal
vilksatavad tuttavad meloodia-
katted eri ooperitest.

Autor on taotlenud ühenda-
da väga mitmesuguste ooperite
isesuguseid jooni ja selle tut-
tavliku ning võõra kõrvuta-
mine peakski «Elupõletaja tä-
helennu» eriti suupäraseks te-
gema. Teos oleks nagu oma-
moodi ooperientsüklopeedia,
mille intonaatsioonist ja drama-
turgiast leiame Glucki, Pur-
cell'i, Händeli, Verdi, Rossini,
Offenbachi, Gounod', Weberi,
Bizet' ja kõige rohkem Mozar-
ti ooperite võtteid. Iga pildi
muusika sõltub konkreetsest
situatsioonist: nii täheldame I
pildi idüllilise meeoleu kõrval
bufonaadi Baaba kiirkõnes,
operetlikkust lõbumajapildis,
romantilis-detektiivset kalmis-
tustseenis.

Lühikesed, selge vormiga ja
lõpetatud vokaalumbriid
(aaria, ariooso, laul, kabaletta,
kavatiin, hällilaul, kättemak-
suaaria) esindavad ooperiaja-
loo etappe. Neid ühendab ret-
sitatiiv, nii secco (tšembalo
saatel) kui ka *accompagnato*
(orkestriga). Palju on ooperis
mitmesuguseid ansambleid.
Soolo ja ansamblite vaheldu-
mine tekitab rahu- ja tasa-
kalutunde. Kooril on mit-
mene tähtsus: koor kui
vaatleja-kommentaator või
taust (V pildi lõpp, hulluma-

KRIITIKU ARUTLUSI ISEENDAGA

ELUPÕLETAMISE ÜMBER

ja) ja koor kui tegelane (löbu-
maja, oksjon). Orkestri koos-
seis on sama, mida kasutas
Mozart oma viimastes ooperi-
tes. Eriti väljendusriikas on
orkester interluudiumides.
Kooseisudelt vägagi erinevad
ansamblid on seotud konkreet-
sete olukordadega laval (pidu-
lik algus vaskpillidelt, idüllil-
ispastoraalsed puupillide an-
samblid I ja III pildi alguses,
ühtaegu põnevust ja õudust
tekitav keelpillikvartett kal-
mistustseenis).

Kuidas liigitada nõnda muusi-
kakilisevat ooperit, kas võtta se-
da tõsiselt või kergelt?

Kogu ooper on mäng, seda
kinnitab ka epiloogi moraal.
See vaimukas ja mitmes plaan-
nis tõsise ning koomilise oope-
ri süntees on Mozarti «Don
Giovanni» kõrval kogu ooperi-
literatuuris ainulaadsemaid,
täis äärmuslikke kontraste,
kus on põimunud poeetiline ja
groteskne, ülev ja naljakas,
kus puhtale tundele lisandub
võluv ironia. Komöödialiku
intriigi taustal näidatakse
inimliku olemuse mitte ainult
naeruväärseid, vaid ka tõsiseid
külgi. Stravinski on väsimat-
ult otsinud ja leidnud võima-
lusi karakterite ilmetamiseks,
mistõttu ooper on rikas nii
muusikaliselt kui ka drama-
turgiliselt. Nõnda rikas, et
korraga on seda kõike võima-
tu haarata. Ooperi ülesehituse
osavus võib seda rohkem,
mida rohkem teost tunned.

Kui kogu ooper on mäng, siis
kas paistab see küllalt selgesti
välja ka lavastusest?

Lavastaja Boris Tõnismäe
teostusplaan on olnud huvitav,

fantaasiarikas, seda saab ot-
sustada paremini õnnestunud
stseenide järgi. Kahjuks pole
aga plaan terviklikult teoks
saanud. See, mida näitlejad
teevad, on lavastajal läbi
mõeldud ja püütud muusikas
liigutus-liigutuselt paika pan-
na. Osatäitjatel on ühtpidi
kergem, teistpidi ka raskem,
sest lõpmata palju on, mis va-
jab mehaanilist harjutamist
(näiteks kõik Baabaga seotu,
oksjon, kalmistu). Harjutami-
seks on kulunud kõigi aega ja
kannatlikkust. Nõuda on liht-
sam kui teha, sest liikumise
juures peab laulja paika pa-
nema fraasi, mõtlema tooni-
andmisele.

Muusikas leidub piltidevahelisi
paralleele, mis lavasta-
jal on välja toodud, nagu
esimene ja viimane pilt —
Tomi ja Anne'i armastuse al-
gus ning hullumaja, kus lõpeb
elukevadel sureva Tomi—Ado-
nise ja Anne'i—Venuse arm-
mastuse lugu, või siis teine ja
seitsmes pilt, kus lõbumajast
alguse saanud elunautimine
hakkab põrmuks varisema
oksjonil. Kõik pildid (v. a.
massistseenid) koosnevad ka-
hest poolest: ekspositsiooniline
või eelmist situatsiooni läbi-
seediv ja töötuslik, dünaami-
line.

Massistseenidest on kõige
paremini õnnestunud oksjon.
See, kuidas koor laval tegut-
seb ja sealjuures rütmikeeru-
ka partiiga (koormeister Uno
Järvela) toime tuleb, väär-
imetiust ja teeb talle au.
Kammerstseenidest on hästi
läbi mõeldud ja teoks tehtud
kalmistupilt ja Baaba kätte-

maksuaaria. Küsimust tekitab
sensatsioonijanalise rahvahul-
ga rüsin pulmastseeni lõpul.
Hullumaja lahendus, mispuhul
kõik taandub halliks massiks,
mille keskel Tom lõpuks hingerahu
leiab, igatahes sobib.
Õnnestunud on kord üksikte-
gelaste, kord koori pöördumi-
ne saali poole, et publikut
mängu kaasa tõmmata.

Lavapilt pani esimesest pilgust
arvama, et tegemist on sünge ja
traagilise looga, mitte aqa män-
guaga.

Kunstnik Lembit Roosa la-
vapilt kahjuks ei toeta lavas-
tust. Lava on kas tühi (I, III,
IX) ja mitte millegagi ei vih-
jata mitte millelegi või kipub
kujundus takistama tegevust
(II ja V pilt). Lavakujundus
ei peagi olema kavandatud
täpselt nii, nagu võib ette ku-
jutada partituuris leiduvate
kirjelduste järgi, aga mingi
meeleolu peaks olema loodud
kas või ainult valguse ja vär-
videga. Praegu pole vahet
pastoraalse kevadmeleolu ja
sünge südaõise kalmistustsee-
ni vahel. Enam-vähem on pa-
ika pandud VI (Baaba ja Tom,
lugu imemasinaga), VII (ok-
sjon) ja VIII (kalmistu) pilt.
V pilt (Anne Londonis) räägib
tegevusele otse vastu. Suur-
linn peaks Anne'is tekitama
õudust, aga miljöö on rõõm-
sam kui I pildis, ka linlikult
kõmuhimuline rahvahulk ei
pääse pildi lõpus mõjule. II
pildis võtavad allalastud kar-
dinad ära liikumisruumi, var-
javad koori ja summutavad
häält.

Libretist ja helilooja, säili-
tades ooperi aluseks võetud

Hogarthi gravüüride olulised
elemendid, on pidanud massi-
stseenides silmas tõenäoliselt
tüüpide erksust. Oleks küll
tahtnud, et II pildis näiksid
tegelased lausa gravüüridelt
väljaastunuina. Praegu on II
pilt pigem tütarlaste pühapäe-
vakool. Ilmneb vastuolu muu-
sika, teksti ja lavalise liikumi-
se (õigemini liikumatuse) va-
hel.

Õnnestunumad on kostüü-
mid: Shadow mustas, Tomi
lihtsus alguses, uhke riietus
pulpapildis ja lõpuks hullu-
särk, Baaba rikkalik rõivastus.
Arusaamatuks jääb Anne:
lihtsast maatüdrukust on saan-
nud krinoliinis aadlipreili,
Trulove'i riietus on liiga uhke
ja lõbumajapilt sisaldab vähe
fantaasiat.

Ooperit, mille muusika kätkeb
palju tuttavlikku, peaks olema
kerge laulda, mängida ja diri-
geerida?

Kui ooperit tunda-teada ai-
nult kuulamise järgi, siis ei
paistagi see väga keeruline
olevat. Palju on väljenduslik-
ke meloodiaid, itaaliaaliku
melos'e mõju avaldub just
aeglastes löikudes. Paraku on
see petlik kergus. Partituuri-
ga tutvumisel saab selgeks ko-
gu truppi töö raskus.

Dirigent Peeter Lilje üles-
anne kuulub raskemate kilda.
Mis tahes klassikalise ooperi
ettevalmistamisel on olemas
eeskujud varasemate või mu-
jal nähtud etenduste näol.
Meie muusikute hulgas võib
ühe käe sõrmedel üles lugeda
neid, kes on varem näinud
«Elupõletaja» lavastusi, diri-
gent ja lavastaja küll mitte.
Dirigendil tuli siin usaldada
iseennast ja varasemaid kok-
kupuuteid Stravinski muusi-
kaga. Keeruka partituuri val-
damine ei tee Peeter Liljele
(Leningradi konservatooriumi
III kursuse üliõpilane) rasku-
si. Ta jälgib tähelepanelikult
lava ja orkestrit, teab, mida
nõuab, etenduse kulgedes ar-
vestab osatäitjaid.

«Estonia» orkester on vii-
masel ajal järjest rohkem oma

võimekust. tõestanud. Heast tasemest annavad tunnistust ooper «Katerina Izmailova» (dirigendid E. Klas ja P. Lilje), Verdi «Reekviem» (dirigent H. Haenchen Saksa DV-st) ja «Elupõletaja tähelennu» kaks esimest etendust.

Juba fanfaarses orkestriprelüüdis leidub palju üldomast kogu teosele — bifunktsionaalsus ja rütmiline nihkesse minek, mis ooperi õppimise keeruliseks teeb. Lauljatele on «Elupõletaja» raske pähkel intoneerimise ja rütmi mõttes. Kahtlemata on vokaalpartiiide käteõpetamisel suurt vaeva näinud kontsertmeisterid Reet Laul, Helju Tauk ja Jaanus Juul.

Kuidas on lavastus küpsenud senise kolme etenduse (11. ja 18. XII ning 8. I) järgi otsustades?

Esimene ja teine etendus lärsid proovidel läbitõotatud, harjumuspärase koosseisudega ja kummalgi oli täiesti oma nägu. Kolmas etendus, kus peaosaliste koosseis oli varieerunud, osutus mõnevõrra laialivalgumaks, kuigi ka siin oli põnevaid, mängulustist improviseeritud leide. «Elupõletaja» väljatoomine oleks nõudnud rohkem proove, rohkem muusikalist ja lavalist sisseelamist. Partiid on küll selged, aga krampplikkus ja väärtused seletuvad asjas kinniolekuga. Ka etenduse vahepeal oleks tüki viimistlemine vajalik olnud. Nii juhustki, et koor ja orkester, kes esinesid hästi kahel esimesel etendusel, ei saanud kätte seda taset kolmandal, sest teise ja kolmanda etenduse vahel (kolmenädalane vaheaeg) ei tehtud orkestriga ühtki proovi. Kolmandal etendusel tulid aga esmakordselt välja Eve Neem ja Mati Palm.

Tegelasi on seitse, osatäitjaid märksa rohkem. Milline peaks olema iga osa ja kuidas keegi seda lahendada?

Ooperi keskne tegelane on Tom Rakewell, õilsa kangela-se kurb variant, kelle saatust mõjustavad inimlikud pluss- ja miinuspooled. Ta pole petis

ega naistevõrgutaja, aga temas on nooruslikku kirge ja tegevushimu. Elu ise paneb asjad paika: selle iialgi rahulolu leidmata elunautleja üle saab võimust tema saatulik vari, tema halvem pool ja ta lõpetab oma tähelennu hullumajas.

Ivo Kuusk (külalisena) lülitus teadupärast trupi koosseisu hiljem. Kindlasti on tulnud talle kasuks lavastajatöö «Vanemuises», mistõttu temapoolne aktiivsus ja lavaline valmisolek igaks situatsiooniks on pingutusteta. Tom Rakewelli tõusu ja languse annab ta seesmise kaasaelamisega. Tegelase lapsemeelsus ja lihtsus on liigutavad avaduetis, lootus ja usk fortuunasse on kindlad, kahetsus ja samas valmisolek uutesse afääridesse laskumiseks täis dünaamilist jõudu. Tema vaikimiseski on pinget, nagu VI pildis, kus tajud, et ta on keskne kuju ka siis, kui ta ei laula ühtki nooti ega tee ühtki liigutust. Vokaalselt tugevamaks osutusid kantileensed lõigud, suuremat kindlust vajaksid kiired fraasid, milles praegu tuleb ette intonatsioon- ja rütmivääratusi.

Rostislav Gurjevi puhul paistab silma intonatsioonija rütmitäpsus. Tom on laulja lavalisele arengule tugevasti kaasa aidanud, muutnud teda vabamaks, loomulikumaks. R. Gurjevi hääles on lisandunud varjundeid, aga puudu jääb veel kandvusest. Tema Tom on nooruslik, uljaspäine, naiivsest uudishimust laseb ta end kaasa tõmata kõigel, mis elu pakub, kahetseb, samas kogub jõudu ja sukeldub uutesse seiklustesse.

Mike Shadow on inimlike kiusatuste kehastus. Kohe on ta kohal, kui Tom midagi soovib. Kõigele reageerib ta loomulikult. Mike ei tohiks täita kuratlikku missiooni, ta kuulub Tomi juurde, on osa temast.

Voldemar Kuslapil jätkub

toimeka tegelase jaoks küllalt kogemusi, meenutagem tema Don Giovannit, Türklasi, Don Pasquale. Kuslapit iseloomustavad lavaline sarm ja liikuvus, Mike'i osa on tal aga veel lõplikult lahendamata. Kui duettides Tomiga pakkus ta esimesel etendusel üle, siis kolmas etendus oli juba palju sujuvam. Rohkem õnnestub Kuslapil osa neis stseenides, kus ta vähem tegutseb, lihtsalt on, nagu IV pildis, kalmistustseeni alguses. Palju «Elupõletaja» nüansse kandub publikuni ainult teksti kaudu ja siinkohal küll kiitus Kuslapile, kes esitab teksti väga täpselt ning selgelt.

Arvo Laid. Jäädes ise kõrvaltvaatajaks, juhib tema Mike ometi asjade kulgu. Vaataja adub, et Tom tegutseb Mike'i kavandi järgi. A. Laidi häälest on kadunud rabeledus, hääle kannab.

Anne on pigem idee kui karakter, olles puhta armastuse ja lunastuse sümbol. Vastupidi Mike'ile on ta passiivne, ja kuigi mõlema mõju Tomile on suur, võidab kummaliselt siiski Anne. Hullumise ja surmaga saab Tom tagasi oma esialgse puhtuse.

Maarja Haameri Anne osutub tegevuses staatiliseks, aga see peabki nii olema. Hea, armastav, alati valmis Tomi päästma. Meelde sööbib ta lüürilistes numbrites (avadeuett, hällilaul, trio), ent kasuks tuleks talle rohkem mängida hääle varjunditega, iseäranis otsustavates kohtades, nagu kabaletta ja V pildi aaria, mis kipuvad jääma melanhoolseiks ja rütmilt lohisevaiks.

Helvi Raamat (konservatooriumi V kursuse üliõpilane) Anne'ina väärrib esiletõstmist kas või ainuüksi sellepärast, et nii väheste kogemustega (seni «Figaro pulm») Stravinski kallale asudes ettevõetuga toime tulla ei õnnestu kaugeltki mitte igal laulutudengil. Rõõmsameelne, energiline (sageli isegi liiga), täis usku ar-

mastusse ja oma armastuse vajalikkusse Tomi päästmiseks — niisugune on tema Anne. Nõnda raske osa puhul oleks vist isegi palju nõuda korraga oma häälevarude jaotamise oskust, pingest vabanemist, registre tre sujuvamaid üleminekuid, aga ma usun, et see tuleb koos osa küpsemisega.

Trulove on tüdart armastav ja tema käekäigu pärast muretsev isa. Anne — armastusse ja headusse uskuja, isa — kõiges selles kahtleja. Millegipärast on lavastaja taotlenud liiga suurt ealist kontrasti isa ja tütre vahel. Teo lihtsalt ei võimalda ei Teo Maistel ega Mati Palmil näidata oma hääle jõudu ja ilu, aga see, mis tehtud, on mõlemal hästi tehtud.

Türgi Baaba on eksootiline ja sensatsiooniline tegelane, kelle kehastamisel saab hästi näidata mängu mängus.

Liidia Panova annab karakteri, kelle tulekus ja minekus on kõmulusit, kes peategelase tõusus ja languses etendab oma osa. Bufonaadlik kiirkõne sisaldab rohkeid nüansse, aga kätemaksuaaria võiks olla veelgi kapriissem. Baaba kuju avardab Liida Panova laia ooperiampluaad. Paistab silma L. Panova hea mäng, ent mõelda tasuks tal diktsiooni selgusele.

Leili Tammeli Baaba on jõuline natuur, tema ilmumine ja kadumine sensatsiooniline. Kätemaksuaariat täidavad tal raev ja viha, banaalset laulukest meelitused, Anne'ile jagab ta siiraid õpetusõnu. L. Tammeli hääles peitub palju värve, mida ta oskuslikult kasutab, tekst kõlab arusaadavalt ja ilmekalt.

Eve Neem Baabana on eelmistest jämedajoonelisem, aga väga ere. Ta on tabanud oma tegelases selle emotsioonide-

rikka natuuri, mida muusika pakub.

Tomis suhtes tähtsatel momentidel astuvad ooperis sisse episoodilised tegelased — emand Goose kui tähelennu algus, oksjonipidaja Sellem kui laostumise algus.

Lia Laats on emand Goose'i osas mahlakalt värvikas. Lavastajaga kooskõlas annab ta partii väljendustäpses rütmilises kõnes.

Aino Külvandi emand Goose on noodipärane ja kaasakiskuv oma otsejoonelisusega.

Oksjon moodustab oma kaadrilisuse, liikuvuse ja vahelduvate soololoikudega tervikliku kompositsiooni, milles eestvedajaks kujuneb Sellem. Mait Robas on olnud tubli kõikidel etendustel. Kuigi veel pisut kramplik, on ta agar kaubapakkuja kuni oksjoni kurva lõpuni. Suurema hoo ja mõnuga võiksid kõlada viinivalslikud aarialõigud.

Hullumaja valvuri episoodilist osa laulab korrektselt Henno Sein.

Elupõletaja tähelend niisil jätkub — kellele Stravinski mitmekülgse ande tõestuseks, kellele esmaavastuseks.

Sveitsi kirjanik Charles Ramuz ütleb Stravinski kohta: «Kuskil maailmas ei ole te võõras, te ei võinudki seda olla, sest kuskil ei puudu teil kontakt asjade ja eluga ning kuskil pole te eemal kõrgeimast — see on suurim kõigist andeist.» «Elupõletaja» lavale-tulek pakkus ootuspõnevust, mida on näidanud nüüd etenduste täissaalid. See tõestab, et Stravinski ei ole ka meile enam võõras, ja kinnitab meie teatri võimeid nüüdisooperite ettekandmisel.

RAILI SULE